

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

WELZIJN VAN VISSSEN

SAMENVATTING

Doel en activiteiten van de Raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gevraagd en op eigen initiatief adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa vijfendertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggespraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn besprekingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

Vissen zijn in verschillende hoedanigheden belangrijk voor mensen: als siervis, als voedsel of als onderdeel van recreatie en sport. Toch krijgen ze in discussies over dierenwelzijn vaak minder aandacht dan andere gewervelde dieren. Tegelijk is het wetenschappelijke inzicht in het welzijn van vissen gegroeid. De Raad voor Dierenaangelegenheden heeft zich daarom de vraag gesteld of de laatste maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen om een andere handelswijze vragen voor het omgaan met vissen. Daarbij is onderscheid gemaakt in verschillende categorieën van vissen, naar gelang de hoedanigheid waarin de mens met ze te maken heeft. Voor elke categorie is de vraag beantwoord of er aanpassingen nodig zijn en welke drempels daarbij eventueel moeten worden overwonnen.

Het resultaat is neergelegd in een zienswijze. Met deze publiekssamenvatting daarvan hoopt de Raad een breed publiek te bereiken. De integrale versie van de zienswijze is te downloaden op de website van de Raad voor Dierenaangelegenheden: www.rda.nl.

Den Haag, februari 2018

Jan Staman, voorzitter

Marc Schakenraad, secretaris

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

WELZIJN VAN VISSSEN

SAMENVATTING

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Welzijn van vissen

Zienswijze op eigen initiatief

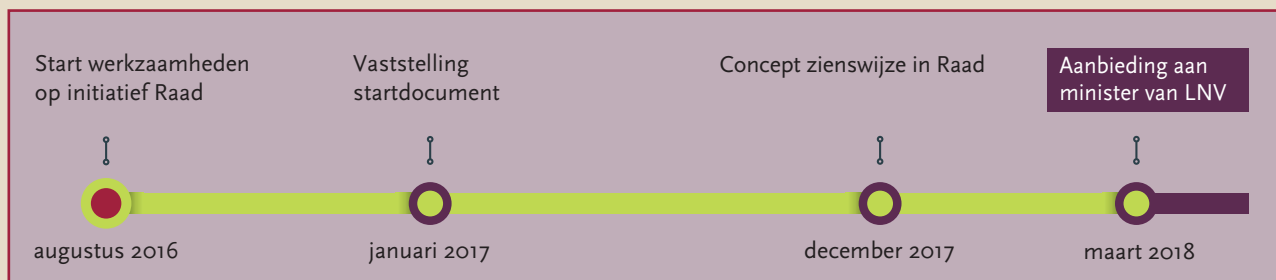
Vraag: Er is maatschappelijk minder aandacht voor het welzijn van vissen dan voor andere gewervelde dieren. De Raad heeft zich de vraag gesteld of dat gerechtvaardigd is: is het welzijn van vissen een issue of een non-issue? En zijn er ontwikkelingen die rechtvaardigen om dat welzijn hoger op de maatschappelijke agenda te zetten?

Aanleiding: ‘Het welzijn van vissen is de laatste decenia langzaam meer in de schijnwerpers komen te staan, vooral in het wetenschappelijk onderzoek maar ook in de pers en de samenleving als geheel. Zonder dat er een brandende reden was, of maatschappelijke onrust, vond de Raad dat aanleiding genoeg om er bij stil te staan, zegt voorzitter Martin Scholten van het forum dat deze zienswijze voorbereidde. ‘We realiseerden ons: hé, dat is een groep gewervelde dieren die vaak over het hoofd wordt gezien als het om welzijn gaat. Hoe terecht is dat?’

Overwegingen: Het forum heeft zich eerst breed georiënteerd op de kennis en de maatschappelijke inzichten over vissenwelzijn, aldus Scholten. ‘In de wetenschap is er geen eenstemmigheid over het gevoel van vissen. Er is al lang een discussie gaande over de vraag of vissen zulke dingen als pijn, ongerief of stress kunnen ervaren. Een stroming in het onderzoek is overtuigd van niet, maar in de samenleving en een ander deel van de wetenschap

Forumvoorzitter Martin Scholten

heerst tegenwoordig de opvatting dat vissen op dezelfde manier pijn kunnen ervaren als hogere dieren. En daar is ook meer over bekend omdat er betere technieken zijn om bijvoorbeeld reacties van vissen op prikkels te meten.’ Uiteindelijk heeft het forum in beeld gebracht wat bekend is over gevoel bij vissen, zegt Scholten, en daarnaast de verschillende manieren op een rij gezet waarop mensen het lot van vissen in handen hebben. ‘Je hebt beroepsvisserij, sportvisserij, proefdieren, aquariumvissen, aquacultuur en meer. In de zienswijze hebben we acht verschillende categorieën onderscheiden. In al die categorieën is sprake van handelingen waarop onze vraag naar het welzijn betrekking heeft, zoals vangen, houden of doden van de dieren.’ Een complicerende factor is dat er heel veel verschillende soorten vis zijn. ‘Onder het begrip vis valt een brede uitwaaiing van de evolutie. Je hebt intelligente vis en domme vis. Over welke heb je het? Over een relatief slimme haai of rog, of over een simpel zandspierinkje? Dat maakt verschil.’ Het is belangrijk om die verschillen onder ogen te zien, maar het forum wil niet zo ver gaan dat er uiteenlopende conclusies worden getrokken voor de diverse categorieën. Wel als het om de praktijk gaat, en die is heel belangrijk voor het vervolg op deze zienswijze. Maar niet als het gaat om de principiële vraag of mensen zich het welzijn van vissen aan moeten trekken, volgens Scholten: ‘Er is langzamerhand brede overeenstemming over het feit

dat vissen wezens zijn met gevoel, en dat brengt voor de samenleving een zorgplicht mee.’

Advies: De Raad voor Dierenaangelegenheden ziet met name in het voortschrijdend wetenschappelijk inzicht aanleiding om meer aandacht dan tot nu toe te besteden aan het welzijn van vissen. Behalve wenselijk is dat ook mogelijk, aldus Scholten. ‘Het beleid zou met maatwerk voor de verschillende categorieën goede praktijken kunnen bevorderen – ook zonder dat daarvoor veel nieuwe regels nodig zijn, want daar zien we geen noodzaak voor. In de wetenschap heeft onderzoek naar het welzijn van vissen toch nog een wat stiefkinderlijke positie. Daar kan ook meer worden gedaan. En ook voor het particuliere bedrijfsleven zijn er mogelijkheden om te vernieuwen ten gunste van het welzijn van de vis. Viswelzijn leent zich ervoor om een USP te worden, een *unique selling proposition* net zoals dat in het Beter Leven-systeem van de Dierenbescherming gebeurt. En tegen de maatschappij als geheel zeggen wij ook: wees je ervan bewust dat vissen gevoel hebben. Besteed daar maar eens wat meer aandacht aan.’

In het algemeen verdienen vissen het, aldus forumvoorzitter Scholten, om te worden ‘meegenomen’ in het denken en handelen over welzijn. In beleid, onderzoek, praktijk en maatschappij.

Korte weergave van de inhoud

In de Nederlandse samenleving spelen vissen op verschillende manieren een rol. We eten vissen, vangen en kweken ze, kijken ernaar in huis of in professionele aquaria en we gebruiken vissen als proefdier. Afhankelijk van het gebruiksdoel valt de zorg voor de vissen onder verschillende wetten en regels. Op dit moment komt het welzijn van vissen daar niet of beperkt in voor.

De aandacht voor het welzijn van vissen neemt de laatste decennia geleidelijk toe, zowel vanuit het beleid als vanuit het onderzoek en de maatschappij als geheel. De ethische vraag hoe wij als maatschappij met dieren in het algemeen, en hier specifiek met vissen, om willen gaan wordt steeds vaker gesteld. In het licht van die toenemende aandacht heeft de Raad voor Dierenaangelegenheden het welzijn van vissen nader beschouwd.

Foto: Frans Hoek

Zegenvisserij, waarbij vissen met een omtrekkende beweging worden ingesloten, op de Westeinder plas.

Daarbij staan twee vragen centraal:

- 1) Is er vanuit maatschappelijke inzichten en wetenschappelijke literatuur aanleiding om meer aandacht te vragen voor het welzijn van vissen en om de huidige beleidspositie van de overheid met betrekking tot welzijn van vissen te actualiseren?

Als deze vraag bevestigend wordt beantwoord, volgt vraag 2:

- 2) Wat zijn belangrijke aangrijpingspunten en ontwikkelingen om het welzijn van vissen te verbeteren, en welke belemmeringen zijn er eventueel?

Bij de beantwoording van die vragen wordt onderscheid gemaakt in negen categorieën vissen. De categorie van vissen die in het wild leven en niet gevangen worden is niet in de beschouwingen betrokken omdat de focus in deze zienswijze ligt op de directe interactie tussen mensen en vissen. De volgende acht categorieën komen wel aan bod:

1. Zeevisserij op pelagische vis¹ (met name trawlervisserij),
2. zeevisserij op bodemvis (met name kottervisserij),
3. sportvisserij,
4. binnervisserij,
5. aquacultuur,
6. handel in siervissen en bedrijfsmatige gehouden siervissen (publieksaquaria),
7. particulier gehouden siervissen,
8. vissen als proefdier.

¹ Pelagische vissen leven in scholen en komen voor in de gehele waterkolom van maar niet net boven de bodem, deze vissen komt vaak niet dicht bij de kust.

Veel bestaande wetten en regels voor de visserij, aquacultuursector en siervissenhandel in Nederland zijn geënt op Europese verordeningen. Daarnaast voert Nederland eigen beleid. Op het gebied van vissenwelzijn bestaan er niet veel regels. Zo komen in het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) van de EU geen direct op welzijn gerichte onderdelen voor. In Nederland is vanuit welzijnsoogpunt het gebruik van levende vissen als aas verboden. De Europese Transportverordening bevat eisen waaraan het vervoer van levende gewervelde dieren – dus ook vissen – moet voldoen. Om vissen als productiedier te mogen houden, moet de soort voorkomen op een lijst in de bijlage van het Besluit houders van dieren. Alvorens een soort op deze lijst komt, moet voldaan worden aan randvoorwaarden waar welzijn ook een onderdeel van uitmaakt. Ook voor het doden van dieren, waaronder vissen, bestaan door de EU ingegeven regels die gericht zijn op het vermijden van pijn en angst. Ook hier zijn in Nederland aanvullende welzijnseisen in ontwikkeling voor het bedwelmen van aal voor doding. Voor siervissen bestaat nagenoeg geen specifieke wetgeving, behalve de algemene eisen om goed voor de dieren te zorgen in het Besluit houders van dieren. Verder hebben verkopers de plicht niet professionele kopers te informeren over de verzorging, de huisvesting, het gedrag en de kosten van het gezelschapsdier.

In de private sfeer bestaan er vaker regels die betrekking hebben op het welzijn van vissen. Dat geldt bijvoorbeeld op het gebied van vervoer door de lucht voor de International Air Transport Association (IATA). Gedragsregels voor de sportvisserij worden verspreid door Sportvisserij Nederland en voor de dierentuinen via de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD). Verschillende private georganiseerde keurmerken voor consumptievissen kennen regels op het gebied van het welzijn en ook de

Visserij op platvis: het net wordt binnengehaald

brancheorganisatie Dibevo heeft een keurmerk met richtlijnen die mede op het welzijn van de dieren zijn gericht.

Op het gebied van overheidsbeleid valt zowel in Nederland als in de Europese Unie een geleidelijk groeiende aandacht waar te nemen op het gebied van dieren-, en daarbij ook specifiek van vissenwelzijn. De EU stelt bijvoorbeeld in zijn *Recommendations Concerning Farmed Fish*, gepubliceerd in 2006, dat de houderij moet voorzien in de biologische kenmerken en behoeftes van de gehouden dieren. In het Nederlandse beleid, neergelegd in bijvoorbeeld de recente Wet dieren, worden vissen beschouwd als wezens met gevoel waarvoor een zorgplicht geldt.

In de wetenschappelijke wereld is steeds meer onderbouwing dat vissen pijn kunnen ervaren. De Europese autoriteit voor Voedselveiligheid EFSA bepleitte bijvoorbeeld in 2017 dat vissen gelijk behandeld moeten worden als zoogdieren en vogels wanneer het gaat om bewustzijn en welzijn. Daarbij zijn nog grote verschillen tussen vissoorten waarbij de benodigde kennis nog op veel fronten ontbreekt.

Maatschappelijk gezien is het welzijn van vissen nog altijd geen hot item in vergelijking met dat van bijvoorbeeld vogels en zoogdieren. Toch nemen organisaties voor dierenwelzijn en ook bijvoorbeeld de media het steeds vaker voor vissen en hun welzijn op. Bij de bestaande duurzaamheidskenmerken zijn het echter nog vooral de visbestanden die aandacht krijgen, meer dan het welzijn van de individuele dieren.

In Nederland is respect voor de intrinsieke waarde van het dier, dus ook van de vis, in verschillende wetten neergelegd. Dat betekent volgens de Raad een morele verantwoordelijkheid om rekening te houden met dieren en hun welzijn, gezondheid en integriteit. Daarnaast wegen ook andere belangen en waarden mee, die meestal samenhangen met de context van het diergebruik en de status van het dier. Het geheel van dat alles zou uiteindelijk moeten bepalen in hoeverre wij aan de behoeften van dieren tegemoet komen, hoe wij onze zorgplicht invullen en welk niveau van dierenwelzijn we in een bepaalde gebruikscontext willen realiseren. Voor die afweging beveelt de Raad het One Health Afwegingskader aan, dat hij in 2015 publiceerde.

Het antwoord op vraag 1 luidt daarom dat er de laatste decennia veel nieuwe wetenschappelijke kennis is gepubliceerd en dat de maatschappelijke aandacht voor welzijn van vissen is toegenomen. Die extra beschikbare kennis en informatie, de toenemende maatschappelijke aandacht en de technologische ontwikkelingen geven volgens de Raad aanleiding om de beleidspositie ten opzichte van welzijn van vissen te actualiseren. Welzijn en integriteit van vissen worden nog onvoldoende meegewogen in de omgang met vissen, al zijn er al enkele goede initiatieven op dit terrein.

Foto: Sportvisserij Nederland

Sportvisser onthaakt gevangen vis

Foto: RDA

Dozen met ingepakte siervissen voor verzending

Als antwoord op vraag 2 geeft de Raad dat het voor alle categorieën relevant is om meer aandacht te besteden aan welzijn van vissen. Respect voor de intrinsieke waarde betekent het terdege en voortdurend realiseren dat menselijke handelingen met dieren consequenties hebben voor het dier en dat de mens daarvoor moreel verantwoordelijk is. De eerste stap voor de overheid is het opstellen van beleid ten aanzien van welzijn van vissen. De beschikbare beleidsinstrumenten kunnen ondersteunend ingezet worden om innovatieve *good practices* te bevorderen. De Raad ziet de grootste meerwaarde in maatwerk waarbij het beleid ingezet wordt om welzijn van vissen te verbeteren in samenwerking met onderzoek, bedrijfsleven, praktijk en maatschappij. Vooral de praktijk is een onmisbare partner in het bereiken van doelstellingen voor vissenwelzijn. Bestaande wet- en regelgeving kan daarbij soms belemmerend werken.

Andere belemmeringen voor een beter welzijn van vissen kunnen de volgende zijn:

- Welzijn heeft in de weging van belangen geen prioriteit, ten opzichte van bijvoorbeeld economie en ecologie;
- Het ontbreekt aan kennis en aan verspreiding daarvan;
- Er zijn nog geen praktijkrijpe technieken en methoden beschikbaar;
- In markt en maatschappij krijgt welzijn van vissen niet veel aandacht.

Bij het zetten van stappen is het van belang om goed te kijken naar de belemmeringen die in de betreffende sector een rol spelen. Per categorie en spelen andere belangen een rol. In onderstaand schema worden zowel algemene als soortspecifieke aanknopingspunten weergegeven voor een beter welzijn van vissen.

Algemene adviezen met betrekking tot alle vissen	Huidige ontwikkelingen ten aanzien van welzijn van vissen verbreden, verdiepen en versterken. Nieuwe ontwikkelingen stimuleren, ruimte bieden en ondersteunen.
	Informatievoorziening en kennisuitwisseling (centraal gecoördineerd, tussen partijen onderling, passend bij de doelgroep, evaluatie van effectiviteit).
	Onderzoek en innovatie (theoretische en praktische kennis ontwikkeling), bijv. aspect van welzijn als beoordelingscriterium, bij alle categorieën van vis in de maatschappij.
	Bewustwording creëren in hele keten (alle directe schakels en van beleid tot praktijk en van onderzoek tot maatschappij).
	Marktvraag en aanbod realiseren naar vissen en visproducten afkomstig van vissen met een beter welzijn.

Specifieke adviezen per categorie vissen	selectief vissen, welzijnsvriendelijkere vangst met huidige of nieuwe technieken, methode verdoven en doden, kortere tijd tussen vangst en doding, keurmerken (mede) gericht op welzijn van de vissen, samenwerking (inter) nationaal	welzijnsvriendelijker vangst, keurmerk (mede) gericht op welzijn, kortere tijd tussen vangst, bedwelmung voor doden	vergroten kennis en kunde vissers, handhaving, ontwikkeling praktische tools	houderij en management, vergroten soortspecifieke kennis, delen kennis, welzijn als onderdeel van kenmerken	betere beschikbaarheid gezondheid zorg, extra aandacht voor welzijn tijdens transport	vergroten kennis en kunde houders, betere beschikbaarheid gezondheid zorg	vergroten soort specifieke kennis en kennis over impact houderij en verzorging op de resultaten experiment
---	---	---	--	---	---	---	--

Conclusies en aanbevelingen:

- Het bewustzijn dat vissen voelende wezens zijn en het hiernaar handelen moeten duidelijker geborgd zijn bij het vangen, houden, kopen van vissen.
- Het welzijn van vissen beslaat een heel groot domein met heel veel variatie. De meeste (wetenschappelijke) kennis over welzijn van vissen is beschikbaar voor de aquacultuur. Verder is er praktijkkennis, waarbij dit bijvoorbeeld voor siervissen heeft geleid tot concrete adviezen over de behoeften van de vissen.
- De Raad adviseert de overheid om meer inhoud te geven aan de erkenning van de intrinsieke waarde van vissen. De huidige kennis biedt handvatten om ook het welzijn van vissen een zichtbare plek te geven in het beleid. Dit kan bijvoorbeeld door welzijn integraal op te nemen in (de beoordeling van) nieuwe onderzoeksprojecten, huidige initiatieven te verbreden en te versnellen, kennisontwikkeling en -verspreiding te stimuleren, en belemmeringen per sector in kaart te brengen en weg te nemen.
- De Nederlandse praktijk kent diverse initiatieven om het welzijn van vissen direct of indirect te verbeteren. Dit is positief en verdient een bredere invulling.
- De Raad is van mening dat welzijn niet bij uitzondering, maar standaard moet worden meegewogen bij besluiten die vissen aangaan.
- Gezien het grote aantal vissen dat in Nederland wordt gehouden, adviseert de Raad dat er meer veterinaire en zöotechnische kennis beschikbaar komt voor de praktijk.

Foto: Dibevo/Janine Verschure

Bijlage

Betrokkenen bij deze zienswijze

Deze zienswijze is een product van de gehele Raad voor Dierenaangelegenheden. Hij werd voorbereid door een forum bestaande uit de raadsleden dr. M.C.Th. (Martin) Scholten (voorzitter), mr. A.G. (Andreas) Dijkhuis, J. Th. (Joost) de Jongh, ir. M. (Marijke) de Jong-Timmerman en dr. F.L.B. (Franck) Meijboom. Het forum werd ondersteund door adjunct-secretaris dr.ir. M.A. (Monique) van der Gaag en secretaris ir. M.H.W. (Marc) Schakenraad van de Raad.

Leden van de Raad voor Dierenaangelegenheden

Prof.dr. J.J.M. van Alphen
Dr.ir. G.B.C. Backus
W.T.A.A.G.M. van den Bergh
Mr. A.G. Dijkhuis
Dr. N. Endenburg
prof. dr. ir. J.W. Erisman
Prof.dr. M.A.M. Groenen
Prof.dr. S. Haring
Prof.dr.ir. L.A. den Hartog
A.L. ten Have-Mellema
Prof.dr.ir. J.A.P. Heesterbeek
Prof.dr. L.J. Hellebrekers
Dr. S.A. Hertzberger
J.E. Hesterman
Drs. G. Hofstra
Dr.ing. H. Hopster
H. Huijbers
Prof.dr.ir. A. van Huis

Ir. M. de Jong-Timmerman
J.Th. de Jongh
Prof.dr.ir. B. Kemp
Prof.dr. M.P.G. Koopmans
Dr. L.J.A. Lipman
Dr. F.L.B. Meijboom
Dr. M.C.T. Scholten
Dr. H.M.G. Schreurs
Prof.dr. Y.H. Schukken
Ir. G.C. Six
Prof. dr. M.M. Sloet van Oldruitenborgh-Oosterbaan
Mr. drs. J. Staman, voorzitter
H.W.A. Swinkels
Dr.ir. J.W.G.M. Swinkels
Prof.dr.ir. C.J.A.M. Termeer
Drs. R.A. Tombrock
Prof.dr.ir. J.C.M. van Trijp
Drs. H.M. van Veen

2018, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Productie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

Foto omslag:

Shutterstock

Foto's binnenwerk:

Copyright foto vermeld naast de foto

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

p/a Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.